

AVRASYA'DA BÖLGESEL İSTİKRAR VE İKTİSADİ KALKINMADAKİ ROLÜ AÇISINDAN ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Kasimu MAIMAITIALI*

ÖZET

Barış ve iktisadi gelişmeyi gerçekleştirmek isteği, küreselleşme ve uluslararası bütünleşmenin gittikçe derinleşmekte olduğu modern dönemde dünyadaki tüm devletlerin başlıca ilgi alanı durumundadır. Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Çin ve Rusya başta olmak üzere, Orta Asya'daki sınır komşularıyla Sovyetlerin parçalanmasıyla ortaya çıkan güvenlik sorunlarına ortak çözüm getirmek ve bölgesel istikrarı korumak amacıyla kurulmuştur. Bu çalışmada, ŞİÖ'nün kurulduğundan günümüze dek nasıl sürekli genişleme içerisinde olduğu tarihi verilere dayanarak açıklanmaktadır. Ayrıca, Avrasya'da istikrarın korunması, iktisadin kalkınması, ticari, teknoloji vb. alanlardaki bölgesel gelişmeler ve işbirliğinin artmasındaki önemi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ŞİÖ, Bölgesel İstikrar ve Kalkınma, İşbirliği

SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION AND ITS IMPORTANCE OF REGIONAL PEACE AND DEVELOPMENT IN EURASIA

ABSTRACT

As the globalization and integration is deepening in all over the world, the desire to peace and development is become a major concern of all countries in the modern era. Shanghai Cooperation Organization was established to tackle security problems and safeguard regional stability in Post-Soviet era with the leading of China and Russia together with their Central Asian neighbors. The aim of this work is that, with the help of using historical data to explore development process of the SCO. At the same time, to evaluate its vitality in increasing regional cooperation's in security, economic development, trade, technology and in other areas.

Key Words: SCO, Regional Peace and Development, Cooperation

GİRİŞ

Sovyetlerin parçalanması, Avrasya bölgesi için yeni iktisadi fırsatların yanı sıra yeni güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Terör, bölücülük ve sınır sorunları, güvenlik sorunlarının başında gelmektedir. Bunların çözülmesi, bölgesel işbirliği oluşturmayı gerekli kılmıştır. Başlangıçta bölgesel istikrarı korumak amacıyla Çin ve Rusya'nın öncülüğünde sınır komşuları olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la birlikte 1996 yılında kurulmuş olan Şangay Beşlisi'ne Özbekistan'ın katılımıyla 2001 yılında bu örgütün adı ŞİÖ olarak değiştirilmiştir.

Kurulduğundan günümüze dek ŞİÖ sürekli yeni üyeler kabul ederek genişleme içerisinde. İlgi alanı, ilk kurulduğu bölgesel istikrarı garanti etmekten sürdürülebilir bölgesel ortak kalkınmayı amaçlayan çok yönlü iktisadi, ticari, ulaşım, altyapı, enerji ve teknoloji gibi bölgesel işbirliği gibi diğer geniş alanları da kapsamaktadır. Özellikle 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın resmi üye olmasıyla ŞİÖ etkisini daha da artırmıştır.

ŞİÖ, Çin, Hindistan ve Rusya gibi dünyadaki hızlı gelişmekte olan ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır. Geniş piyasası, dinamik iktisadi alanı, dünyanın çok önemli stratejik alanlarını kapsamasıyla, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği Avrasya İktisadi İşbirliği vb. uluslararası kurumlarla işbirliğini pekiştirerek dünyadaki en etkili uluslararası kurumlardan biri durumuna gelmiştir. Bu çalışmada öncelikle ŞİÖ kuruluş amacı ve bölgesel istikrar için taşıdığı önemi, örgütün bölgesel ticaretin gelişmesi, iktisadi kalkınma ve bölgesel bütünleşmedeki önemi tartışılacaktır.

* * Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora öğrencisi, kashgar16@gmail.com

1. Bölgesel İstikrar İçin İşbirliği

Sovyet Birliğinin dağılmasıyla Orta Asya'daki birçok cumhuriyet bağımsızlığını elde etmiştir. Bunlar içinde Özbekistan ve Türkmenistan hariç diğerlerinin Çin ile doğrudan sınırları vardır. Yeni bağımsız olan bu devletlerin güvenlik açısından zayıflıkları olduğundan bazı sorunlarla yüz yüze kalmışlardır. Sınır belirsizliği ve terör tehdidi bu problemlerin başında gelerek bölgesel ortak bir çözüm getirmeyi zorunlu kılmıştır. Çin, 1996 yılında Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sınır sorunlarını çözmek ve güvenlik sağlamak amacıyla Şangay anlaşmasını imzalamıştır ve bu sonradan Şangay Beşlisi olarak adlandırılmıştır (Michael Fredholm, 2013: 3). Çin 2002 yılında Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sınır anlaşması yapmış ve sınır probleminin çözülmesi için uygun ortam oluşturulmasını sağlamıştır; güvenlik işbirliğinin güçlenmesi ülkelere arasındaki sınır geçişleri ve insanların ikili hareketliliğinin artmasına neden olmuştur (Anna Matveeva and Antonio Giustozzi, 2008: 13).

ŞİÖ, 2001 yılı Haziran'da kurulduktan sonra bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamak, üye ülkelerin ortak çıkarlarını korumak, karşılıklı yarar ve çıkarlara dayalı işbirliğini teşvik etmeğe yönelik çalışmalarını sürekli geliştirerek Avrasya'nın etkili mekanizmalarından biri haline gelmiştir (Chen Xiaoqin, 2010: 13). Örgütün asıl ilgi alanı güvenlik, diğer kültürlerle saygı, başkalarının iç işlerine karışmamak ve tarafsızlık prensiplerini içeren “*Şangay Ruhü*” ise felsefesidir. ŞİÖ, Haziran 2017'de Astana'da gerçekleştirilen toplantıda Hindistan ve Pakistan'ın tam üyelik statüsünü elde etmesiyle daha da genişlemiştir (Sectesco, 2018). Toplantıda, Afganistan, Bela Rus, İran ve Moğolistan gözlemci devletler, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Türkiye ve Sri Lanka diyalog ortakları olarak belirlenmiştir.

ŞİÖ, Rusya önderliğinde, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın (2006'dan 2012'ye kadar üye olarak kalmıştır) üyeliğinde 2002 yılında kurulan Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO) ya da NATO gibi bir askeri ittifak değildir ve öyle tanımlanmamalıdır (Michael Fredholm, 2013: 4). Ama güvenlik sorunu ve barış sağlamak, örgüt üyelerinin ortak hedeflerinden biridir. Örgüt, organizasyon yapısını etkili şekilde genişleterek, diğer devletler ve çok taraflı kurumlarla resmi bağlar kurmuştur. Her ne kadar somut olsa da, Avrasya'da ekonomik, politik ve güvenlikle ilgili etki ve nüfuzunu artırmak ve pekiştirmeğe yönelik eylemler yapmaktadır (Julie Boland, 2011: 8).

Örgütün kapsadığı alan Avrasya'nın çoğunu ve toplam nüfus ise dünya nüfusunun hemen yarısını oluşturur. Üye devletler boyutları, gelişmişlik düzeyi ve izlediği siyasal sistemlerinin farklı olmalarına rağmen hepsi gelişmekte olan ülkelere olmaktadır. İktisadi kalkınmaları için kendi ülkeleri içinde ve mevcut olduğu bölgede istikrar sağlamak onların ortak hedeflerindedir. Bu ülkeler, farklarından ziyade, ortak çıkar ve hedefleri için bir araya gelmişlerdir. Bölgesel işbirliğini sağlamak ise bölgesel istikrarı korumak açısından önemli olup barışçıl gelişme hedefine ulaşmak hayati önem taşımaktadır.

İstikrarsızlık ve savaş, iktisadi gelişmenin önündeki en tehlikeli engellerden biri olarak tanımlanır. Bölge, Afganistan savaşı ve Tacikistan iç savaşında buna şahit olmuştur. Afganistan ve Orta Asya, küresel terör, ayrılıkçılık, aşırıcılığın ana üstlerinin hareket alanlarından olarak ondan zarar görmüştür. ŞİÖ'nün gelişme sürecinde, Afganistan sorunu her zaman yakından ilgilendiği konu olmuştur (Yu Jianhua, 2012: 60). Ortadoğu ve Afganistan gibi istikrarsız alanlarla sınır olması ve bir de istikrarsızlığın nedenlerinin diğer ülkelere taşınma olasılığını yok saymak zor olduğundan, bölgedeki devletleri ortak güvenlik ve başka çıkarlar için işbirliği yapmaya sürüklemiştir. ŞİÖ, devletler ile ikili ilişkilerini geliştirmekle, uluslararası kurumlarla olan ilişkilerini de geliştirmeye önem vermektedir. 2004 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kuruluyla, 2006 yılında CSTO ile anlaşma yapmıştır ve Avrupa Birliği'yle olan münasebetlerini geliştirmiştir. Özellikle, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatıyla Orta Asya güvenlik konularında günümüze kadar forumlar düzenlemektedir (Julie Boland, 2011: 10).

ŞİÖ, üye Devletler Arasındaki problemleri barışçıl çözmeye platform sunabilir. Çin açısından, Rusya, Kazakistan, ŞİÖ'nün amacı, üye devletlerarasında karşılıklı güven ve komşuluğun güçlendirilmesi, eğitim, enerji Kırgızistan ve Tacikistan tarafından imzalanan sınır destek anlaşması hem Çin'in kuzey ve batı bölgesinin güvenliğine yasal olarak koruma sağlamış hem de bölgenin ekonomik gelişmesine elverişli ortamı garanti etmiştir (Chen Huanyin, Liu Zaiqi, 2012: 40)., ulaştırma, turizm ve çevre koruma da olduğu kadar, politika, ticaret, ekonomi, araştırma, teknoloji ile kültür alanlarında da etkin işbirliğini teşvik etmektedir. Bölge barışı, güvenliği ve istikrarı sağlamak için ortak faaliyet yaparak, demokratik, adil ve rasyonel yeni uluslararası politik ve ekonomik düzenin kurulmasına doğru ilerlemek ise ana hedeflerinden olarak belirlenmiştir (Sectsco, 2018).

Karşılıklı menfaatleri gözetmek ve kendi aralarındaki farklılıklara saygı duyarak ortak hedefler için çalışmak, sadece, Çin ya da Rusya açısından değil, tüm üye ülkelere kazanç sağlayacaktır. Rusya ve Çin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesidir, onlara Hindistan ile Pakistan'ın eklenmesiyle dört nükleer güce sahip devlet ŞİÖ üyesi olmuştur. Güvenlik sorunu her devlet için olduğu gibi bu devletler açısından da hayati önem taşımaktadır. Sınır belirsizlikleri devletlerarasındaki istikrar için gizli tehdit olarak bilinir. Çin, Rusya ve Orta Asya'daki komşu ülkeler başta olmak üzere sınırının çoğunda ŞİÖ çerçevesinde, barışçıl sınır anlaşmalarını gerçekleştirerek barışı güvence altına almıştır.

Çin ve Hindistan, Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır belirsizliği problemi hala devam etmektedir. Örgütün, problemleri barışçıl çözüme mekanizmasıyla nükleer güce sahip olan komşuları bir araya getirerek kendi aralarında barışçıl anlaşmalara katkıda bulunması sadece bu ülkelerin istikrarı için değil, bölge ve dünya barışını sağlamak için çok önemlidir. Bu ise örgütün üstesinden gelebilmesi beklenen sorunların başında gelmektedir. Askeri açıdan çok zayıf olan üye ülkeler için ise diğer güçlü üyelerin desteğiyle onların kendi güvenliğini garanti etmesine örgütün olumlu katkı sağlayabilmesi beklenmektedir.

Uzun vadeli istikrarın sağlanması, bölgesel kalkınma ve ortak iktisadi gelişmeyi gerçekleştirmek için önemlidir. ŞİÖ, bu açıdan olumlu rol üstlenebilir. Geniş anlamda, üyeler arası bölgesel istikrarın korunmadığı zaman ŞİÖ üyelerinin belirlediği uzun vadeli hedeflere ulaşabilmesi, ortak ve barışçıl kalkınmayı gerçekleştirebilmesi zor olacaktır. Bu sebepten istikrar, çok taraflı ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için ortam hazırlamanın olmazsa olmaz ön şartlarından biridir ve ŞİÖ bu amacı gerçekleştirmek için katalizör olabilir.

2.Bölgesel Ticaretin Gelişmesi

ŞİÖ günümüze içerisindedir kadar sürekli kendini geliştirme ve genişleme. İlgi alanı, kurulduğu dönemdeki sınır sorununu çözmek ve bölgesel güvenliği sağlamak iken, günümüzde daha geniş alanları içermektedir. Güvenlik alanına ek olarak diğer büyük amaçlarından biri, bölgesel ekonomik işbirliğinin çeşitli biçimlerini, ticareti desteklemek ve onlara teşvik vermektir; uzun dönemde ise, merkezi rolünün güvenlikten iktisadi alana dönüşmesi beklenmektedir (Wang Shuqun, Wan Qingsong, 2012: 26). 2005 yılında bankalar arası işbirliği, 2006 yılında Ticaret Konseyi kurulmuştur. Çok taraflı iktisadi ve ticari işbirliğini teşvik etmek karar altına alınmıştır. 2017 yılındaki Astana toplantısında üye ülkeler kademeli olarak ürün, sermaye, hizmet ve teknolojilerin serbest dolaşımına ŞİÖ çerçevesi içinde elverişli koşullar yaratmaya vurgu yapmıştır (Sectsco, 2018).

Hindistan ve Pakistan'ın resmi üye olmasıyla, ŞİÖ'nün kapsadığı alan daha da artarak Doğu Asya, Orta Asya ve Güney Asya bölgelerine kadar yayılmıştır. Bu bölgeler ise dünyadaki iktisadi faaliyetlerin en dinamik olduğu, hızlı gelişmekte olan alanlardandır. Örgütün kapsadığı coğrafyanın büyük ve çeşitliliği, üyeler arasındaki gelişmişlik düzeyi ile iktisadi yapılarındaki farklılıklar dikkate alındığında potansiyel ticari avantajın büyük olduğu görülür. 1978 yılındaki, Deng Xiaoping liderliğinde ekonomisinin dış dünyaya açılmasından önce, Çin'in dış ticareti sınırlıydı ve aynı şey Hindistan'daki Nehru sosyal ekonomi dönemi, hem de Humeyni yönetimindeki İran'da da mevcuttu (Nicklas Norling,

Niklas Swanstrom, 2007: 432). Çin ve Hindistan'ın yakın dönemlerde korumacılık ve kendi kendine yeterliliğini amaçlayan iktisadi politikalarından vaz geçerek iktisadını dünyaya açması, bir de Sovyet Birliğinin parçalanmasıyla ortaya çıkan Avrasya'daki gelişmeler, ticari ve iktisadi faaliyetlerin gelişmesinde olumlu ortam hazırlamıştır.

Çin, Pakistan, Türkiye ve Hindistan ekonomilerinin enerji ithalatına dayalı karakteri ile Rusya, İran, Moğolistan ve Orta Asya ülkeleri iktisadının enerji ağırlıklı sektörler olması gerçeği, bunlar arasındaki tamamlayıcı etkenler olduğu açısından bakıldığında, üyeler arasında çok taraflı olarak enerji, altyapı, ticaret ve transit koordinasyonunu gerekli kılmıştır (Nicklas Norling, Niklas Swanstrom, 2007: 431). Bölgeler arasındaki birbirini tamamlayıcı unsurlar, ticaretin gelişmesine olumlu etken oluşturmuştur. Ama üyeler arası ticaret hızlı devam gelişse de ülkeler arasındaki iletişimin ve ulaşımın eksikliği ticari potansiyelini geliştirmeye, dahası iktisadi bütünleşmeye engel oluşturmuştur. Üyeler, uzun vadeli istikrarı korumakla birlikte altyapı kuruluşlarını geliştirerek ticaret akışının sorunsuz devam etmesine imkân yaratma konusunda hemfikir olmuşlardır.

Rusya, Hindistan ve rolünü oynayarak kendi avantajından yararlanabilme şansını elde edebilecektir. Çin'in Arap denizi ve Avrupa piyasasına ulaşabilmesinde, Rusya ile Hindistan arasındaki iletişimde transit devletlerin konumu önemlidir. İran ve Türkiye'nin ŞİÖ ile iletişiminin derinleşmesi ise Arap pazarları ve Akdeniz ticaret yollarının kapısını üye devletlere açabilecektir. Bu yüzden Orta Asya, Afganistan ve Pakistan gibi transit devletlerin güvenliği ve bu bölgede istikrarının korunması üye devletlerin iktisadi ve ticari menfaatleriyle Çin, örgütteki büyük piyasa yapısına sahip ülkelerdir. Onlar iç piyasa geniş olmayan üyelerin ürünleri için değerli pazar olabileceklerdir. Orta Asya, Afganistan ve Pakistan bu piyasaların coğrafik merkezinde yer aldığından ticaret ve iletişimde doğal transit doğrudan ilgili olarak görülmüştür.

16'ncı yüzyıldan başlayarak deniz ulaşımındaki hızlı gelişmeler ve deniz taşımacılığının düşük maliyetli olması dünya ticaretinin karadan denize kaymasına neden olan sebeplerdendir. Deniz taşımacılığındaki olağanüstü gelişmeler sahil bölgelerin dünya piyasasına açılması için kara bölgelerden daha elverişli ortam hazırlamıştır. Orta Asya ve Çin'in iç kıta bölgeleri ekonomik ve coğrafya olarak yakın bir döneme kadar dış dünyayla sınırlı iletişim sağlamıştır (Vladimir Paramonov, 2005: 1). Yeni ulaşım teknolojileri ve bölgeler arasında çok taraflı ilişkilerin gelişmesiyle binlerce yıldır dünya ticaretinde hayati önem taşımış kadim İpekyolu güzergâhı ticareti tekrar önem kazanmaya başlamıştır.

Ticari faaliyetlerin güçlenmesi, bölge iktisadının hızlı gelişmesine olumlu etki sağlayan önemli nedenlerden biridir. Örgüte üye devletlerin doğal coğrafik ve enerji avantajları vardır. Önce, üyelerin en acil olan ulaşım ve enerji sorununu çözmek gerekmektedir. Orta Asya devletleri doğu, batı, güney ve kuzeyden geçen bölgesel trafik ağlarını geliştirmeyi umuyor; trafik ağları Hindistan, Çin, Rusya ve diğer ülkeler arasındaki mesafeyi kısaltmak ve sınır ötesi alışverişleri aktif yürütmek için önemlidir (Chen Xiaoqin, 2010: 14).

Üye devletlerin birçoğu bol enerji kaynaklarına sahiptir, diğerleri ise enerji eksikliği olan ve ihtiyacı gittikçe artan ülkelerdir. Özellikle, Çin'in GSYH'sının hızlı büyümesi, diğer üye devletler için yabancı yatırım, teknoloji alışverişi ve piyasasını genişletme fırsatları sunmuştur; bazı üye devletler için ise kalkınma tecrübelerinden yararlanma şansı temin etmiştir (Gaofei, 2010: 10). Rusya, İran, Moğolistan ve Orta Asya'daki enerji kaynakları zengin olan ülkeler Çin, Hindistan, Türkiye ve Pakistan gibi enerji ihtiyacı hızla artan büyük gelişmekte olan piyasalardan yararlanabilir. Bu devletler Avrupa gibi piyasalara nazaran mesafe olarak daha yakın, uygun maliyetli ve sabittir.

Yakın bir dönemde, Orta Asya devletlerinin iktisadi ve dış ticaretinde görünür gelişmeler yaşanmıştır. Bölgesel bağlantılar üye devletlerin ticari faaliyetlerinin gelişmesine yararlı olmuştur. Çin, Rusya ve İran gibi yabancı ortakların Özbekistan'dan Afganistan'a kara yolu, Türkmenistan ile

Kazakistan'dan Çin'e petrol ve doğal gaz boru hatlarının yapımı vb. bölgedeki ulaşım ve enerji sektörlerine büyük yatırım yapmalarının gelişmedeki etkisi çok olmuştur (Roman Mogilevskii, 2012: 10).

ŞİÖ'nün dünya ticaretindeki önemi, Hindistan ve Pakistan gibi devasa nüfus ve iktisadi yapıya sahip devletlerin üye olarak girmesiyle daha da artmıştır. Hindistan ve Pakistan örgüt için büyük piyasa alanı oluşturmakla beraber, sahip olduğu coğrafi avantajıyla Orta Asya, Çin ve Rusya'nın Hint okyanusuna ulaşımını sağlayabilecektir. Onların katılımıyla ŞİÖ'nün dünya GSYH'ndeki payı %24'e yükselecektir, Hindistan'ın bilgi ve ilaç sanayisi, Pakistan'ın tekstili örgütün dünya ticaretindeki rekabet gücünü yükseltebilecektir (Sun Zhuangzhi, 2017: 2). Ortadoğu'da belirli etki sahibi olan ve özel coğrafi konumu var Türkiye'nin ŞİÖ arasındaki işbirliğinin güçlenmesi örgütün önemini daha da artırır. Türkiye ve ŞİÖ üye devletleri arasındaki ticaret 2010 yılındaki 49 milyar dolardan 2013 yılında 63 milyar dolara yükselmiştir (Zhangbo, 2014: 76). Türkiye'nin hızlı gelişmesi ve yükselen Asya'ya olan ilgisinin artmasıyla çok yönlü ticari faaliyetler gelecekte de artmaya devam edebilir.

ŞİÖ, dünyadaki nüfus açısından en fazla, coğrafi alan itibarıyla dünya yüz ölçümünün yaklaşık dörtte birini teşkil eden çok büyük ekonomik bir yapıya sahip bir teşkilattır. İktisadının genişlemesi dünyadaki büyüme ortalamasından daha hızlıdır, bu da teşkilatın öneminin artacağından işaretlerinden biri olabilir. Teşkilattaki en büyük ekonomik güç ve en fazla ticaret yapan ülke olarak Çin, ŞİÖ'deki ana itici güç konumundadır. İhracatı 1979 yılındaki 14 milyar dolardan 2017 yılında 2,3 trilyon dolara, ithalatı aynı dönemde 18 milyar dolardan 1,8 trilyon dolara yükselmiştir; Çin'in önde gelen yedi ihracat ve ithalat ortakları içinde tek bir tane ŞİÖ üye ülke bulunmamaktadır (Wayne M. Morrison, 2018: 20-4). 2016 yılında Çin'in 11,39 trilyon GSYH'sine kıyasla aynı dönemde, Rusya'nın 1,26 trilyon, Hindistan'ın 2,25 trilyon ve Pakistan'ın 271 milyardır (Sun Zhuangzhi, 2017: 10). ŞİÖ üyelerinin coğrafi, siyasi olarak Çin'le ticareti genişletmesinde avantajları olmasına rağmen, Çin'in öndeki ticaret ortakları arasında yer bulamamaları ticaretin karakterini belirleyen unsurlardan biri olan iktisadın boyutuyla açıklanabilir.

Çin'in yıllık ihracatının hacmi sadece ŞİÖ üyelerindeki ikinci büyük iktisadi güç olan Hindistan'ın GSYH'la karşılaştırılabilir durumdadır. Üye devletler içinde Orta Asya, Rusya ve gözetim üyelerinden İran ile Moğolistan'ın iktisadi genelde enerji ve ham madde ihracatına dayalıdır. Bunlar içinde Rusya bir ileri teknolojik alt yapıya sahip olsa da diğerleri ileri sanayi ve modern ekonomiden yoksundur. Doğal kaynak ve ham maddeden başka satacakları fazla bir şeyleri bulunmamaktadır. Refah düzeyleri ise ileri düzeyde olmadığından satın alabilecek güçleri de sınırlıdır. İktisadi güçlerindeki büyük farklılıklar yüzünden Orta Asya'daki devletlerin pazarları nispeten dar ve işbirliği alanları da sınırlıdır (Sun Zhuangzhi, 2017: 3). Ama bu devletler için, Çin ile olan ticareti toplam ticaretindeki ağırlığında görünür seviyede olduğundan Çin onların en önemli ticaret ortağından biri durumundadır.

3. Bölgesel Altyapı ve Ulaşım İşbirliği

Bankalar arası işbirliği anlaşması, ŞİÖ üye ülkeleri hükümetleri tarafından sürdürülebilir kalkınma ve sosyal istikrarı desteklemek için yatırım projelerinin finansmanı ve bankacılık hizmetlerinin bir mekanizması olarak 2005 yılında kurulmuştur (Sectesco, 2018). Asya Altyapı Yatırım Bankası (BRICS) Yeni Kalkınma Bankası ve Çin'in İpek Yolu Fonu gibi ulusal ve uluslararası finans kuruluşlarla yakın işbirliği içindedir. Hindistan ve Pakistan'ın üye olarak girmesi daha geniş işbirliği alanı ve yeni fırsatlar sağlamıştır: Bu durumu Zhuangzhi,

“İlk olarak seçilebilecek işbirliği alanlarının sayısında artış göstermiştir. Pakistan ve Hindistan kendi sahip olduğu avantajlardan yararlanarak kendi ihtiyaçlarını çözmek niyetiyle aynı zamanda büyük bir tüketim piyasası oluşturmuştur.

İkinci olarak, üye ülkelere faydalı olmuştur. Özellikle Orta Asya ülkelerinin ekonomik çıkarlarını koruması ve ülkelerinin dış işbirliklerini eşitleştirebilmelerine elverişli ortam yaratmıştır.

Üçüncüsü, finansman platformlarının sayısının artmasıdır. Enterprises ya da işletmeler ile yerli bölgeler arasındaki işbirliği daha canlanmıştır. Çok taraflı büyük projelerin uygulanabilmesine imkân tanımıştır.

Son olarak ise, Pasifik Okyanus'tan Hint Okyanus'a kadar trafik ağlarının inşa edilmesini mümkün kılmıştır ve Orta Asya ülkelerinin konumunu daha önemli hale getirmiştir.” (Sun Zhuangzhi, 2017: 3).

cümleleriyle açıklar.

Yollar, özellikle demir yolları insanların ve iktisadi faaliyetlerin akışını sağlayarak bölgenin kalkınmasının sağlanmasındaki önemli faktörlerdendir. Hızlı gelişmekte olan Çin, 2010-2014 yılları arasında ortalama 700 milyar dolar civarında altyapıya yatırım yapmıştır, bu GSYİH'nin %5'inden fazladır; diğer hızlı gelişmekte olan ülke Hindistan'ın altyapı yatırımı aynı dönemde gelirinin %5'den fazla düzeyinde seyretmiştir (Rana Hasan, 2017: 32). Hindistan demiryolları ticareti artırmış, bölgeler genelinde fiyat farklılıklarını azaltmış ve reel gelirle refahın artmasına katkıda bulunmuş, aksine, elektrik kıtlığı üreticilerin gelirini, üretim fazlasını %5 ile 10% civarında azaltmıştır (Rana Hasan, 2017: 9).

ŞİÖ'nün kapsadığı çok geniş coğrafi alanda ülkeler arasında zenginlik düzeyi, teknolojik ilerleme ve nüfus yoğunluğunda farklılıklar mevcuttur. Çin'in doğu bölgesinde nüfus yoğun olmakla, ulaşım ve iktisadi gelişmişlik durumu ileri düzeydedir. Kara iç bölgesi, kuzey ve güney batı bölgeleri doğuya kıyasla geride kalmıştır. Çok geniş toprağa karşılık nüfus yoğun değildir. Rusya'nın büyük doğu parçası, Orta Asya toprağı olarak olağanüstü genişliğine rağmen nüfus yoğun değildir. Bu da ulaşımın yapılmasını çok masraflı kıldığından alt yapının gelişmesine engel oluşturmuştur. Ulaşım ve altyapının geride kalması, tabii ki bu tek sebep değildir, doğrudan iktisadi faaliyetlerin gelişimini olumsuz etkilediğinden bölgenin kalkınması düşük düzeyde seyretmiştir.

Çin, ŞİÖ, Yeni İpekyolu ve Batı Stratejisi çerçevesinde doğu bölgeleri ile iç ve batı bölgelerini; batı bölgelerini Orta Asya, Güney Asya'yla dünya ekonomisine bağlayacak yollar, demiryolu ve limanlardan oluşan ulaşım ağlarına büyük yatırım yapmayı uygulamaya geçirmiştir. Bunlar, sadece Çin'in Orta, Batı ve Kuzey bölgelerinin gelişmesini sağlamak için değil, aynı anda komşu devletlere de yeni gelişme fırsatı tanıyacaktır. Çünkü bu bölgelerin kalkınması ve modernizasyonu, komşu ülkeleri kendine ve geniş dünya piyasasına açılmasını gerektirmiştir. Yapılan ve yapılacak olan sınır ötesi projeler komşu ülkelerle altyapı, finans, enerji, teknolojik ve ticari işbirliğini gerektirdiğinden doğrudan onları da etkileyebilecektir ve iktisadi yaşamında da değişimlere yol açabilecektir.

Çin'in batı komşularının çoğu fakir, gelişmişlik düzeyi geri olduğundan onlarla yapılan iktisadi işbirliklerinde genelde Çin, tek taraflı olarak teknoloji ve kredi kaynağı konumundadır. Çin, 2015 yılında altyapı ve enerji projesi “Pakistan, Çin ekonomik koridoru CPAC” için Pakistan'a 46 milyar dolar yatırım vaat etmiştir (Thomas Zimmerman, 2015: 9). Projeye, Kaşgar, Gwadar'a tren ve yollarla bağlanacaktır. Proje, Pakistan'ın altyapısını ve enerji sektörlerini modernize etmesine yardımcı olarak yeni iş alanı yaratabilecektir. Ticaretin oluşmasına neden olarak Pakistan iktisadının kalkınması için katkı sağlayabilecektir. Aynı zamanda Çin, Pakistan aracılığıyla, Hint okyanusuna açılma imkânı elde edebilecektir. Stratejik olarak, ticaret, enerji yollarını çeşitlendirerek Malaka Körfezine ziyadesiyle bağımlılığını azaltabilir. Bu Hint okyanusuna ulaşmadaki en kısa yol olduğundan ticari faaliyetlerde zaman ve belli taşıma ücreti tasarruf edebilecek, Çin ürünlerinin dünya piyasasındaki rekabet gücünü artıracaktır. Rusya, Orta Asya ve Afganistan için önemi ise onların, Gwadar limanı ile ülkelerarası ulaşımı gerçekleştirerek Hint okyanusa açılabilmesidir.

ŞİÖ ülkelerindeki doğalgaz dünya rezervinin %40'ını oluşturur (Zhangbo, 2014: 76). Bundan başka petrol, uranyum, demir vb. zengin doğal maden yataklarına sahiptir. Çin ve Hindistan bölgedeki en büyük enerji ithal eden ülkeler olarak bölge enerji projelerine yönelik büyük yatırımlar yapmıştır.

Özellikle Çin, 2014 yılında Kırgızistan, Tacikistan, İran ve Afganistan'la Kaşgar'dan Afganistan'ın altı vilayetini geçerek İran'a ulaşan demiryolu geliştirmek için anlaşma imzalamıştır (Thomas Zimmerman, 2015: 9). Güzergâh olarak Afganistan, İran ile Çin, Orta Asya ve Hindistan arasında köprü konumuna gelebilecektir.

Orta Asya'da ise Çin, 2009 yılında Kazakistan'a 5 milyar, 2011 yılında Türkmenistan'a 4,1 milyar borç vermiş; 2013'te Çin'in Başkanı Xi Jinping, birkaç Orta Asya ülkesini ziyaret ettiğinde enerji dâhil olmak üzere 60 milyar dolar değerinde yatırım anlaşması yapmıştır (Karen Smith Stegen, 2015: 194-208). Bu yatırım ve borçlar yoğunluk olarak enerji boru hatları ve altyapıyı geliştirmeye yöneliktir.

Diğer büyük enerji devleti Rusya ise, Çin'in enerji güvenliğinde gitgide hayati önem kazanmaktadır. Çin, 2009 yılında Rosneft'e 25 milyar uzun süreli borç vermiş ve 2014 yılında Gazprom'la 400 milyar dolar değerinde doğal gaz sektörüne yatırım anlaşması imzalamıştır (Camilla. T. N. Sorensen, Ekaterina Klimenko, 2017: 26-8). Bu yatırımlarla Rusya enerji sektörlerini modernleştirme, uzak doğu bölgesini içine alan ülke iktisadını kalkındırmak için gerekli kapitali elde edebilir. Çin açısından önemi, yükselmekte olan enerji ihtiyacını karşılayarak ülke ekonomisinin sürekli gelişmesini garanti edebilmesine katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

ŞİÖ kurulduğundan beri üye ülkelerindeki artış ve ilgi alanındaki genişleme açısından sürekli gelişim süreci yaşamıştır. Bölgesel istikrarı korumak hedefiyle üyeler arasında ortak güvenlik ilişkilerini geliştirmiştir. ŞİÖ prensibi çerçevesinde sınır sorunu, terör, bölücülük gibi problemlerin üstesinden gelerek iktisadın kalkınması için bölgesel istikrar inşa etme konusunda çalışmalar yapmıştır ve görünür başarıları elde etmiştir. Ama Hindistan, Pakistan ve Çin sınırlarındaki bazı sorunlar hala örgütün çözüm getirmesini beklemektedir. Örgüt üyeleri arasında ticari işbirlikleri hem de ticari faaliyetler gittikçe güçlenmektedir. Ticaretin gelişmesine imkân sağlamak ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla geliştirilmiş ve geliştirmekte olduğu hava limanı, liman, tren, yollar, doğalgaz ve petrol boru hatları kuruluşları bölgeyi birbirine bağlanmış durumdadır. Bölgesel bütünleşme daha da gelişme sürecindedir.

Altyapı ve ulaşımın gelişimi Pasifik, Hint Okyanus, Akdeniz, Kara Deniz, Kuzey Buz Denizinden Fars Körfezine kadar olan geniş alanı birbirine bağlamıştır. Dünyadaki tüketicilerin yaklaşık yarısını oluşturan büyük bir piyasaya söz konusu olmuştur. Rusya, İran, Moğolistan ve Orta Asya'daki enerji üreten devletler için büyük tüketim pazarı temin etmiştir. Çin, Hindistan, Pakistan ve Türkiye gibi hızlı gelişmekte olan enerji tüketicilerine güvenli enerji kaynağı sağlamıştır. ŞİÖ, dünyada en hızlı gelişmekte olan ülkeleri kendinde barındırmakla beraber Avrasya genelinde etkisini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anna Matveeva and Antonio Giustozzi (2008), The ŞİÖ: a Regional Organisation in The Making, *Crisis States Research Centre*, LSE.
- Camilla.T.N.Sorensen, Ekaterina Klimenko (2017), "Emerging Chinese-Russian Cooperation in The Arctic: Possibilities and Constraints", *SIPRI Policy Paper*, No. 46.
- Chen Huanyin, Liu Zaiqi (2012), "Lùn Shànghǎi Hézuò Zǔzhī Duì Zhōngguó Anquán de Zhànlüè Yìyì", *Academic Exploration*, Jul. 2012 No. 7.p.39-43.
- Chen Xiaoqin (2010), "Guānyú Shēnhuà Shànghǎi Hézuò Zǔzhī Qūyù Jīngjì Hézuò de Sīkǎo", *International Forum* Mar . , 2010, Vol . 12, No. 2, p.13-17.
- Gaofei (2010), "Shanghai Cooperation Organization and China's New Diplomacy", *Netherland Institute of International Relations*, Clingendael.
- Julie Boland (2011), Ten Years of the Shanghai Cooperation Organization: A Lost Decade? A Partner for The U.S.?, *Foreign Policy* , Brookings.
- Karen Smith Stegen (2015), "Understanding China's Global Energy Strategy", *International Journal of Emerging Markets*, No.10 (2), p.194 – 208.

- Michael Fredholm (2013), “The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics”, *NIAS Press NIAS – Nordic Institute of Asian Studies Asia Insights series*, No. 2 United Kingdom.
- Nicklas Norling, Niklas Swanstrom (2007), “The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and The Roles of Iran, India and Pakistan”, *Central Asian Survey* (September 2007) 26 (3), p.429–444.
- Rana Hasan (2017), Meeting Asia’s Infrastructure Needs, Asian Development Bank, Mandaluyong City, Philippines.
- Roman Mogilevskii (2012), “Trends and Patterns in Foreign Trade of Central Asian Countries”, *University of Central Asia, Institute of Public Policy and Administration*, WORKING PAPER NO.1, 2012.
- Sun Zhuangzhi (2017), “Shànghǎi Hézuò Zǔzhī Kuò Yuán yǔ Chéngyuán Guó Jiān de Jīngjì Hézuò”, *Ōu Yà Jīngjì*, 2017 Nián Dì 5 Qī.
- ŞİÖ, (2018), The Shanghai Cooperation Organisation, Erişim Adresi: http://eng.sectesco.org/about_ŞİÖ/.
- Thomas Zimmerman (2015), The New Silk Roads: China, the U.S. and the Future of Central Asia, *Center on International Cooperation*, New York University.
- Vladimir Paramonov (2005), “China & Central Asia: Present & Future of Economic Relations”, *Conflict Studies Research Centre*, May 2005, 05/25 (E).
- Wang Shuqun, Wan Qingsong, (2012), “ Shànghǎi Hézuò Zǔzhī Yǔ Ōu Yà Jīngjì Gòngtóngtǐ de Guānxì Tànxī ”, *World Economics and Politics*, No 3 , 2012 p.20-38.
- Wayne M. Morrison (2018), China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for The United States, *Congressional Research Service*, US.
- Yu Jianhua (2012), “Āfùhàn Wèntí yu Shànghai Hézuò Zuzhī”, *Xīyǎ Fēizhōu*, 2012 Nián Dì 4 Qī.
- Zhangbo (2014), “A Study on Turkey’s Relations with Shanghai Cooperation Organization”, *Arab World Studies*, Nov.2014, No.6.p.70-82.